

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

2 · 2020

I dette nummer

“De, som blev tilbage” - afstemningen 1920 i 2. zone 43
Gunnar Solvang

Ballum - Mærsk 3. del. Familierne på Mærsk-gårdene. 52
Svend Jacobsen

Den unge lærer 61
Børge L. Barløse

Grænselandskronikken. 66
Poul-Erik Thomsen

Bognyt 77

Det sker i Museum Sønderjylland. 78

Ny kunstudstilling på Kunstmuseet i Tønder & Brøndlund Slot

Bagsiden om forsiden 80
Klaus Tolstrup Petersen

Forsidebilledet
Nødpengenes fra Tinglev.

Foto: Museum Sønderjylland.

Næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift udkommer omkring den 5. april 2020.

Meddelelse fra redaktionen

Sønderjysk Månedsskrift fejrer i år genforeningsjubilæet ved at bringe mindst en artikel om emnet i hver af årets otte numre. Samtidig vil også *Bagsiden om forsiden* beskæftige sig med Genforeningen. I dette nummer har Gunnar Solvang set på afstemningen i 2. zone, bl.a. ved at kigge på en nødpengeseddel og det kendte maleri *De, som blev tilbage*. Fra redaktionen ønsker vi læserne et glædeligt genforeningsjubilæumsår og god læselyst.

Kolofon

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med Museum Sønderjylland og Sønderjysk Kulturfællesskab.

Pris for medlemskab af Historisk Samfund for Sønderjylland inkl. Sønderjysk Månedsskrift: 325 kr. årligt inkl. moms og forsendelse.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Tlf. 7462 4683. Mail: hssdj@hssdj.dk. www.hssdj.dk.

Layout: Tekst & Design, Haderslev.

Tryk: Mohrdieck Tryk A/S, Aabenraa.

Redaktion

Lisette Juhl Hansen (ansv.)
Museum Sønderjylland - ISL-Lokalhistorie www.msj.dk
Tlf. 2422 4360. Mail: ljh@msj.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland - Arkæologi
Haderslev.

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder.

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne.

MS MUSEUM
SØNDER
JYLLAND

Sønderjysk
KULTUR-
fællesskab

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

“De, som blev tilbage” - afstemningen 1920 i 2. zone

Af ph.d., mag.art. Gunnar Solvang

Der er nu gået 100 år siden Genforeningen i Sønderjylland og den forudgående afstemning om den nordslesvigske befolknings valg af tilhørsforhold. I den anledning skal der fokuseres på et par billeder, med relation til afstemningen om 2. zone, set fra hhv. tysk og dansk side og især ud fra den tabende part - 'De, som blev tilbage' - med udgangspunkt i Johann Holtz' nødpengesedler og Erik Henningsens akvarel.

EFTER VÅBENSTILSTANDEN den 11. november 1918 og afslutningen af 1. Verdenskrig, hvor Tyskland led nederlag, blev Genforeningen af Nord-slesvig med Danmark en realitet efter folkeafstemninger i februar og marts 1920 i de berørte områder, hhv. 1. og 2. zone. Den Internationale Kommission (CIS) - *Commission Internationale de Surveillance du Plebiscite Slesvig* - havde besluttet, at der ikke skulle være afstemning i 3. zone, Sydslesvig.

Selve zoneinddelingen vakte stor diskussion, men blev som udgangspunkt fastsat i overensstemmelse med den såkaldte *Aabenraa-resolusion af 17. november 1918*, som stort set fulgte den aktuelle grænse. Alle skulle stemme i de kommuner, hvor de var bosatte, eller hvorfra de stammede. Stemmeberettigede var:

- Personer, der var født og bosat i afstemningsområdet.

- Personer, som var født indenfor, men bosat udenfor området.
- Personer, der ikke var født i området, men havde været bosat indenfor det siden før 1. januar 1900.
- Personer, der ikke var født i området, men havde boet der inden 1900 og var blevet udvist fra området af de tyske myndigheder.

Af de i alt godt 111.000 stemmeberettigede i 1. zone, hvor man stemte under ét, blev der afgivet 101.638 stemmer - heraf 872 blanke eller ugyldige. Resultatet blev dansk flertal på 75.431 stemmer (74,2 %) for Danmark og 25.329 (24,9 %) for Tyskland. I 2. zone, hvor der blev stemt kommunevis, blev resultatet 12.800 stemmer for Danmark (20 %) og 51.724 (80 %) for Tyskland. I *Flensborg* by udgjorde den danske stemmeandel ca. 25 %, og det på trods af, at der fra dansk side var blevet kæmpet bravt for at få Flensborg lempet med over på dansk side.

Afstemningen i begge zoner afstedkom en stor tilstrømning både nord- og sydfra af stemmeberettigede fra begge fløje, det fik dog ingen afgørende indflydelse på det endelige resultat, hverken i 1. eller i 2. zone, hvortil et stort antal tilrejsende ankom med skib til Flensborg.

Udfaldet af afstemningerne blev som bekendt den nuværende grænse. I Danmark gav resultatet anled-

ning til debat, hvorunder mange ønskede en grænse ved Ejderen. Da man indså, at dette ikke lod sig gøre, opstod der en stor folkelig bevægelse, især samlet i Flensborgbevægelsen, der krævede Flensborg indlemmet i Danmark, hvilket den danske kong Christian X tilsluttede sig. Dette var baggrunden for Påskekrisen, der opstod i slutningen af marts 1920, da kongen afskedigede regeringen Zahle, som ikke ville føje kongen, men støttede H.P. Hanssenfløjen, som med udgangspunkt i Vælgerforeningens vedtagelse i 1918 havde lagt sig fast på en grænseføring trukket efter befolkningens sindelag.

Propaganda og nødpengersedler

Forud for afstemningerne havde markeringen af tilhørsforholdet medført en omfattende agitation i dagspressen, og flyveblade og *afstemningsplakater* mv. var blevet trykt. Fra tysk side ca. 200.000 plakater; fra dansk side 107.700 foruden et betydeligt antal fra Mellemslesvigsk Udvalg, repræsenterende Flensborg by og en række landsogne i 2. zone. Navnlig i Flensborg blev der udkæmpet en voldsom krig på plakater. Her til kom den helt specielle agitation i form af de mange nødpengersedler, som blev trykt i stort omfang frem til Genforeningen.

Allerede fra krigens begyndelse blev der i mangel af småmønter udstedt nødpengersedler i Tyskland - i Sønderjylland dog først fra 1917. Den 17. april 1917 sendte regeringspræsidenten i Slesvig-Holsten et for-

troligt brev til de kommunale forvaltninger i provinsen, hvori han stiltiende accepterede udstedelsen af nødpenge "*i rimeligt omfang*". I forbindelse med *afstemningen* blev der derfor i næsten hvert sogn og købstad udstedt nødpengersedler generelt, men også med henblik på agitation, og i mange tilfælde med motiver udfærdiget af lokale kunstnere.

I 1. zone, hvor afstemningen fandt sted den 10. februar 1920, havde de udstedte nødpengersedler hyppigt både en dansk og en tysk side med påtrykte politiske og nationale motiver. I hele perioden spillede sproget en betydelig rolle, oftest med tysk tekst frem til begyndelsen af 1919 - hvor landsdelen var regeret af tyskerne; herefter kom også sedler med både dansk og tysk tekst, en enkelt med kun dansk tekst i 1920. Sedlerne blev den 20. maj 1920 erstattet med dansk valuta som led i forberedelserne til Genforeningen.

I 2. zone - Flensborg og Mellemslesvig - hvor afstemningen fandt sted den 14. marts 1920, var nødpengersedlerne normalt rent tyske og propagerede kun for tysk tilhørsforhold. Det er her grafikereren Johann Holtz kommer ind i billedet.

Grafikereren Johann Holtz

Johann Holtz (1875-1944) blev født 2. marts 1875 i Tønder som ældste søn af en skorstensfejermester. I 1886 flyttede familien til Flensborg. Her kom Holtz på den stedlige handelsskole, hvor han bl.a. fik tegneundervisning af kunstmaleren Jacob Nöbbbe. Holtz stræbte efter at blive

uddannet som teaterdekoratør og fik i første omgang en læreplads hos malermester Emil Paulsen. Efter udstået læretid og kort beskæftigelse i Zürich studerede Holtz videre på Grossherzoglichen Badische Kunst-Gewerbeschule i Karlsruhe, hvor undervisningen fortrinsvis bestod i kopiering af historiske ornamentter og tegning af gipsbuster. Under indflydelse af en tiltagende kritik af historicismens formsprog vendte Holtz sig ligesom mange andre kunstnere omkring 1900 mod stilbevægelsens nye ideal, *jugendstilen*, for herigennem bedre at kunne arbejde med egne idéer. I 1899 fik han stilling som tegner ved Hamburger Fa. Georg Hube, Kunstgewerbliche Werkstatt für Lederarbeiten og i 1901 som kunstindustriel tegner ved det kongelige hofbogbinderi W. Collin. Herefter fulgte flere studier og ansættelser, hvor Holtz lærte at arbejde med læderbogbind, kalligrafi, illustrations- og plakatkunst. I 1904 fik han eget atelier i Berlin og kunne nu arbejde mere frit. Holtz blev stærkt inspireret af englænderen William Morris, grundlæggeren af Arts and Craft-bevægelsen. Han uddannede sig videre sideløbende med, at han arbejdede og udstillede sine værker. Under 1. Verdenskrig meldte han sig som frivillig til militærtjeneste og blev sygeplejer i Polen 1915-16. Her lavede han bl.a. mange skitser af dagligdagen, de indlagte, krigsfanger samt landskaber. I 1916 afbrød han sin militære løbebane og vendte tilbage til Flensborg, hvor han som kunsthåndværker arbejdede med forskelli-

ge opgaver - herunder plakater og nødpengesesdler i forbindelse med afstemningen 1920.

Holtz' to 25 Pfennig nødpengesesdler

Kun ganske få af 1920-nødpengesesdlerne blev i realiteten brugt som betalingsmiddel, men primært produceret med spekulation for øje for at blive solgt til samlere. Det gælder således også de to serier af 25 Pfennig sedler - *Jungs holt fast* - tegnet af Holtz, og som hører til de berømteste af alle Flensborg-nødpengesesdlerne. De blev udstedt henholdsvis før og efter afstemningen den 14. marts.

Holtz fortæller selv i et brev om sin succes med udgivelsen: *"Mine 25 Pf. lader til at være kronet med et gevaldigt resultat, på dagen for udgivelsen var snart alle 200.000 bortrevet og udsolgt. Nu bliver der drevet en livlig handel med dem. 5-10 Mark bliver der betalt pr styk [...] Jeg er pludselig blevet populær"*.

Motiverne på sedlerne fortæller i al sin enkelthed historien om afstemningen og dens udfald, symboliseret med tegninger af befolkningens *tovtrækkeri* om byen Flensborg. Flere har tidligere indgående tolket Holtz' motiver på sedlerne, en udlægning, som jeg stort set vil følge.

Pengesesdlen i den første serie viser afstemningskampen om Flensborg i allegorisk form som en kappestrid i tovtrækning. Centralt i midten er byens våbenskjolde, til venstre står de tyske, til højre de danske, parat til at bringe hinanden til fald. På den danske side står en lille pige, som for-

trøstningsfuldt iagttager scenen, i favnen holder hun en ubunden pakke.

Genparten på den tyske side er en lidt større ung dreng, der står foran våbenskjoldet, mens han energisk hjælper med at trække i tovet. Han støtter sin venstre fod på en snøret pakke, som ligger foran. Pigen på sin side fortrøstningsfuld og drengen på den anden side handlekraftig.

I denne sammenhæng er det ironisk at iagttage løverne i våbenskjoldet, hvor den øverste løve støtter drengen på bagdelen med sin pote, mens den underste løves pote støtter hans højre ben. De to heraldiske dyr synes på den måde at føre deres egen kamp for den tyske side.

Betydningen af de to pakker kan tolkes forskelligt. Den danske pige holder sin pakke i favnen; den anden pakke, som hun allerede har kastet over på tysk side, skubber drengen med sin venstre fod tilbage mod hende - han accepterer ikke en *spækkpakke*. Handlingen skal uden tvivl re-

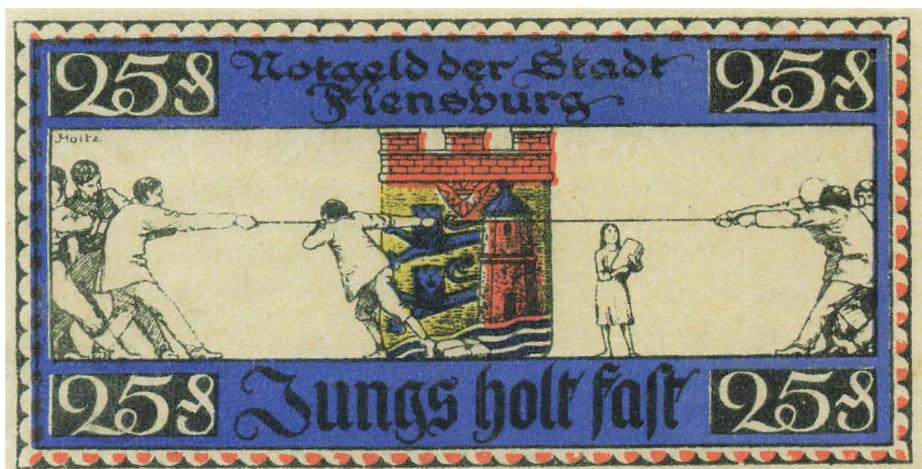
ferere til de fødevarepakker, som i afstemningstiden fra dansk side blev uddelt i stort tal i Flensborg for at vinde stemmer. Pigen har altså accepteret hjælpen, mens drengen, gennem sin afvisning og hjælp med tovtrækningen, fastholder sin moralske støtte til tysk side.

Under illustrationen læses det gamle slesvig-holstenske slogan *Jungs holt fast* - unge hold ud - hvilket sandsynligvis er det vigtigste motiv i tovtrækningen.

Modstykket - den anden seddel, der er udgivet efter 14. marts - viser i samme rækkefølge den perfekte sejr for den tyske side med de triumferende vindere, som jublende rækker armene i vejret. Mellem borgere klædt i frakker og veste ses bl.a. en arbejder med støvler og åbenstående skjorte.

På den anden side henligger de tabende danskere i samlet flok på jorden i målløs forbavselse. Helt til højre står en opportunist, der smerte-

Grafikeren Holtz' nødpengeseddel fra før afstemningen.

fuldt og betænksom har vendt sig bort fra den tabende gruppe, tvivlsomt tager han sig til øret, mens hans blik vandrer ind i den tomme baggrund. Pigen holder ikke længere sin pakke i favnen. Hendes hånd og hendes tøvende skridt peger i retning af den sejrige part.

Selv de to heraldiske løver tager parti; deres blikke - og mere eller mindre grinende munde - er rettet mod de faldne tabere. Det anførte slogan *Jungs holt fast* er nu ikke længere nødvendigt at fremhæve, hvorfor teksten i de blå felter over og under tegningen reserveres til *Nødpenge for byen Flensborg*.

Der findes endnu et eksemplar af nødpengesedlen, som er trykt efter afstemningen; den har en grøn sløjfe, som er indsat i det danske sidemotiv og påtrykt 14. MÄRZ 1920 - en understregning af den endelige sejr.

Teksten på den fint kalligraferede bagside fortæller, at sedlen mister sin gyldighed, såfremt den ikke er indle-

veret til kommunekassen eller en benævnt bank inden en måned efter offentlig bekendtgørelse.

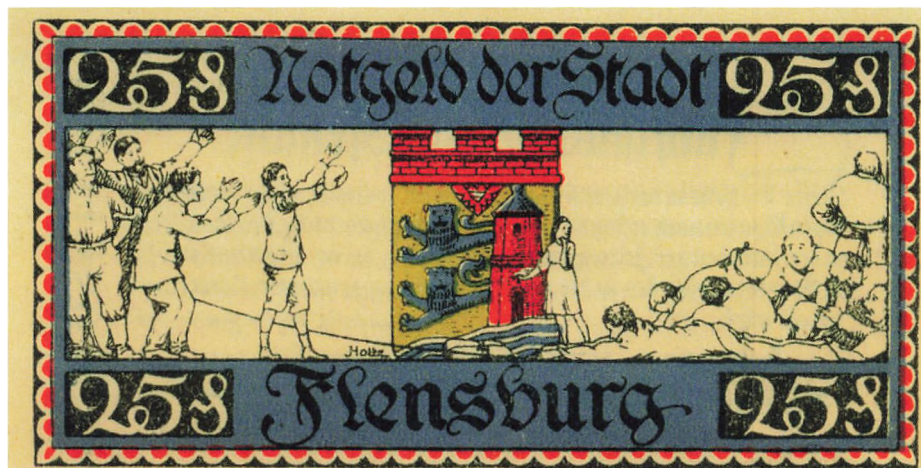
Maleren Erik Henningsen

Det andet motiv, som knytter sig til afstemningen, er maleren Erik Henningsens akvarel *De, som blev tilbage*, dateret den 14. marts 1920. Motivmæssigt kan billedet ses som en fortsættelse af Holtz' nødpengeseddel, set i en dansk kontekst.

Erik Henningsen (1855-1930) var født i København, faderen var grosserer. Henningsen kom i malerlære hos den kendte maler A. Hellesen, lærte derefter at tegne hos C.V. Nielsen, kom på Teknisk Skole og gik i årene 1873-77 på Kunstakademiet i København; efterfølgende modtog han flere stipendier og udmærkelser.

Henningsen begyndte ganske tidligt at male portrætter. Omkring århundredskiftet var han mest beskæftiget med historiske scener, bl.a. en bestillingssopgave til festsalen på

Holtz' nødpengeseddel fra efter afstemningen 14. marts 1920.

“De, som blev tilbage” - afstemningen 1920 i 2. zone

Erik Henningsens akvarel *De, som blev tilbage* - afskedsscenen på Flensborg havn efter afstemningen.

Københavns Universitet. I de første årtier af 1900-tallet malede han borgerlige genremotiver i rollen som den tegnende og malende reporter. Han blev kendt for sine motiver af tidens sociale misforhold i by og på land, som han skildrede mesterligt på en karakteristisk og gribende måde, ofte udtrykt i et fortættet

hverdagsdrama, som i høj grad appellerede til beskueren.

I sin samtid mødte Henningsen ofte kritik for sit sociale engagement af dem, der ikke mente, at hans skildring af tidens nød og elendighed var ægte. Det til trods for, at han herigennem viser, at han på en gang kunne være både nådesløs og dybt

socialt engageret med sin karakteristiske, nærmest kriminalistiske reportagestil, men også vise ægte medfølelse med ofrene.

Akvarellen *De, som blev tilbage*

Henningsens nøgterne registrering kommer tydeligt frem i akvarellen *De, som blev tilbage*, hvor scenen er sat på havnen i Flensborg dagen efter afstemningen i 2. zone. Mange af de tilreisende stemmeberettigede var i dagene forud ankommet med skib for at afgive deres stemme - dansk eller tysk. Nu forlader de igen byen, hvor de efterladte har taget opstilling ved kajen for at tage afsked; det er dette øjebliksbillede, som kunstneren så gribende har skildret. Beskueren betragter hele sceneriet inde på havnen fra det afsejlende skib, som man ikke ser, men kun har i bevidstheden.

Forrest står en lille dansksindet familie, en enlig moder med to børn, faderen mangler; måske er han på arbejde? Måske er han faldet i krigen? Drengen i matrostøj med det lille dannebrogssflag symboliserer håbet om overlevelse og en bedre fremtid for det danske mindretal uden mulighed for tilbagevenden til Danmark. Bagved står et ældre dansksindet ægtepar, de, der før 1864 udgjorde en del af byens danske borgerskab; han - som veteran fra de slesvigske krige - bærer synligt sin erindringsmedalje på frakken. Vi ser en industriarbejder stå fremme i billedet - ligesom på Holtz' tegning - og i baggrunden skildres en hujende, tyskvenlig skare med svingende

faner i de slesvig-holstenske farver - dem, Holtz har afbilledet på sin nødpengeseseddel som de sejrssikre i tovtrækkeriet om Flensborg og 2. zone. Også de uniformsklædte betjente fra Den internationale Kommission (CIS) er repræsenteret ved afrejsen for at påse ro og orden.

Da det endelige afstemningsresultat forelå, ophævedes Den internationale Kommissions myndighed og virke den 15. juni, hvorefter Danmark dagen efter overtog administrationen i 1. zone.

Men da Danmark endnu ikke havde fået overdraget suveræniteten, kunne der ikke straks uden videre lovgives for Sønderjylland, før landsdelen var blevet overdraget til Danmark. Ligeledes kunne man heller ikke fastsætte kongens rejse til det genvundne Sønderjylland og det planlagte møde på Dybbøl for højtideligholdelsen af Genforeningen; selve genforeningsdagen måtte derfor til manges skuffelse foreløbig udskydes.

Efter lang og utålmodig venten blev *Traktaten vedrørende Slesvig mellem Danmark og de Allierede og Associerede Hovedmagter* endelig undertegnet den 5. juli i Paris. Omsider, den 9. juli 1920, trådte Lov om indlemmelse af de sønderjyske Landsdele i Kongeriget i kraft; § 1 lød således: "*De Landområder, som overdrages til Danmark ifølge Fredstraktaten i Versailles af 28. Juni 1919, Artikel 110, sidste Sætning, indlemmes i Kongeriget og benævnes de sønderjyske Landsdele*".

Genforeningen

Dagen efter Indlemmelsesloven var blevet stadfæstet, blev Genforeningen officielt markeret den 10. juli ved, at kong Christian X red over grænsen på den hvide hest ved Frederikhøj nord for Christiansfeld - fra Danmark og ind i det genvundne Sønderjylland. Herved blev det forsyn opfyldt, som mange år i forvejen var blevet spået af den kendte kvinde, *Jomfru Fanny* fra Aabenraa - en spådom, der blev opfyldt på fin og iscenesat vis.

Kongens indtog i den genvundne landsdel blev foreviget med mange fotografier og senere skildret i flere malerier, det gælder især den scene, hvor kongen under sit ridt tager den lille pige op på sin hest - et følelses- og symbolladet øjeblik, der står i

kontrast til *De, som blev tilbage*.

Officielt kulminerede Genforeningen den 11. juli med en folkefest på *Dybbøl Banke* under overværelse af ca. 50.000 mennesker. Her fik kongen bl.a. overrakt et gammelt *Dannebrog* af fire hvidklædte unge piger. Desuden talte statsminister Niels Neergaard, grev O.D. Schack og H.P. Hanssen - sønderjydernes førstemand, som havde banet vejen for Genforeningen.

Dagen efter kørte kong Christian X sammen med statsminister Niels Neergaard i bil til Tønder for at hilse på det nye, tyske mindretal. Undervejs gjorde bilen holdt ved Kruså, hvor en skare af skuffede flensborgere, som repræsenterede *De, som blev tilbage*, havde forsamlet sig. De var spontant mødt op med bannere ved

Flensborgeres møde med kongen ved Kruså 12. juli 1920.

Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydlesvig.

den nye grænse for at møde den danske konge.

Da bilen nåede frem til de ventende, steg kongen ud og talte med de forsamlede. Her udtalte han de senere så berømte ord: "*I skal ikke blive glemt*" - en gentagelse af statsministerens ord - "*De skal ikke blive glemt*" - fra hans tale ved genforeningsfesten på Dybbøl dagen før. I dag står en mindesten i Kruså på det sted, hvor kongen mødte flensborgerne.

Efterskrift

Ordene "*Forposten lever i Haabet!*" og "*De skal ikke blive glemt*", som stod på de forsamledes bannere i Kruså, blev i eftertiden det ledefossil, som det danske nationale mindretal syd for grænsen måtte leve med i fremtiden. På samme måde måtte tysksindede nord for grænsen leve under danske forhold. Under 2. Verdenskrig var der røster i nazipartiet, der igen forsøgte at tage grænseflytningen op, denne gang som en tilbageerobring af det genvundne land. Men *sindlagsgrænsen* holdt stand. Efterfølgende fastslog Bonn-erklæringen af den 29. marts 1955 rettigheder og principper for det danske mindretal i Sydslesvig; den skal desuden ses i sammenhæng med København-erklæringen af samme dato. Erklæringerne bidrog i deres helhed til en løsning af det såkaldt sydslesvigske spørgsmål og skal ses som to forpligtende hensigtserklæring frem for én bindende traktat. Denne løsning skyldtes dansk skepsis mod at indgå en bin-

dende aftale med Tyskland af frygt for en potentiel indblanding i interne forhold på et senere tidspunkt.

I 100 året for fejringen af Genforeningen har den danske regering så egenhændigt trukket et nyt grænsehegn, denne gang uden en afstemning og ikke efter befolkningens sindelag, men af frygt for den afrikanske svinepest. Et hegn, som flertallet på begge sider af grænsen er dybt utilfredse med, og som kun bakkes op af enkelte af landsdelens svinebønder og så måske af dem, der ønsker at holde *de fremmede* ude?

Men heldigvis lever efterkommerne af generationerne fra *De, som blev tilbage* i dag i fredelig og forbilledlig sameksistens, *uindhegnet* med hinanden til gavn og glæde for alle parter på begge sider af det dansk-tyske grænseskel. ■

Litteraturhenvisning

- Adriansen, Inge med fl.: *Historien på væggen. Historiemalerier på Sønderborg Slot*. 2017.
- Jessen, Frantz v.: *Håndbog i det slesvigske spørgsmåls historie 1900-1937*. 2. bd. 1918-1920. Kbh. 1938.
- Skora, Ariane: Johann Holtz (1875-1944) Ein Flensburger Graphiker und Schriftkünstler im Spiegel seiner Zeit. *Nordelbingen*, 2002, Bd. 71.
- Zubek, Paul: Das Notgeld der Stadt Flensburg zur Zeit der Abstimmung 1919-1920 - entworfen von Johann Holtz. *Die Heimat: Monatschrift des Vereins zur Pflege der Natur- und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg, Lübeck*, 1977.

Ballum - Mærsk

Familierne på Mærsk-gårdene

3. del

Af Svend Jacobsen, Frederiksberg & Christian Konstmann Autzen, Nykøbing Sj.

Nærværende artikel, 3. del, bør læses i sammenhæng med de foregående artikler, 1. og 2. del. Denne sidste artikel i serien omhandler Mærsk-slægternes forbindelser tilbage til de fire Mærsk-gårde i den nordlige del af Ballum-marsken.

DE FØRSTE NAVNE, vi kender, på de mennesker, der har boet på de fire gårde i landsbyen Mærsk, er fra Riberhus Lens jordebog 1538, hvor vi finder:

- Kirsten Fedders - formentlig mor til nedenstående Peder Feddersen på M1
- Jens Pedersen
- Thomas Jensen
- Peder Pedersen - måske far til nedenstående Ib Pedersen på M4.

Fra 1562 til stormfloden og udslettelsen i 1634 kan man nogenlunde følge familierne på de enkelte gårde. Dette kan gøres først og fremmest ved hjælp af Riberhus Lensregnskaber, hvor man i jordebøgerne kan følge fæsterne på de enkelte gårde samt se, hvilke afgifter der påhvilede dem. Desuden kan man i fæsteregistrene se, hvem der fæstede de enkelte gårde, og efter hvem de fæstede, ofte med angivelse af et eventuelt slægtsforhold, og i sagefaldsregistre kan man undersøge, hvem

der skulle betale bøder for større og mindre forseelser. Gårdene tilhørte Ballum Birk, som i årene 1580-1602 var pantsat til Trøjborg, hvor man i den periode kan følge gårdene i godsets regnskaber med bilag.

I lensregnskabet fra 1562 finder vi følgende personer på de fire gårde:

- M1: Peder Feddersen
- M2: Ib Nielsen
- M3: Anders Pedersen og Hans Pedersen
- M4: Ib Pedersen

M1 overtages i 1596 af en søn Knud Pedersen, derefter af enken Margrethe Knuds, og frem til 1634 synes gården at være delt mellem to sønner Anders og Jens Knudsen.

M2 deles omkring 1580 mellem to sønner Hans og Nis Ibsen. Sidstnævntes halvdel overtages i 1616 af sønnen Anders Nissen, og senere har dennes enke, Anne, gården frem til 1634. Hans Ibsens halvdel overtages i 1619 af sønnen Mads Hansen, der har denne gårdspart til 1634. Denne mand synes at have overlevet stormfloden, idet han sandsynligvis er den Mads Hansen, der omkring 1635 fæster en gård i Bodsboel-Ballum.

M3 er i 1580 beboet af Thomas Pedersen og Fedder Pedersen. Førstnævntes part fæstes i 1605 af Tyge Pedersen, som har gården frem til

1634. Fedder Pedersens del fæstes i 1604 af Anders Lauridsen og igen i 1612 af Niels Christensen, der nævnes på gården frem til 1634 (han har næppe boet der til sidst, da han i 1631 fæster en gård i Østerende-Ballum (se nedenfor)).

M4 overtages i 1591 af Anders Nielsen, senere af dennes enke og i 1619 af sønnen Niels Andersen. Denne familie synes så at forsvinde, og gården bliver overtaget i 1632 af to af de andre gårdes beboere, Mads Hansen fra M2 og Tyge Pedersen fra M3, der har hver en halvdel frem til 1634.

Af forskellige begivenheder, der omtales i regnskaberne, kan nævnes, at ovennævnte Nis Ibsens søn Hans (fra M2) i 1606 betalte bøde for at have slået Svend Hansen i Bodsøl-Ballum, og en søn af Hans Ibsen (M2) blev i 1608 dræbt af Hans Sørensen i Forballum. Endelig måtte ovennævnte Anders Nissen i 1608 bøde, fordi han "havde beligget" Anne Pedersdatter i Forballum. Det er sikkert den Anne, han senere bliver gift med - det nedsatte altid bødens størrelse, hvis manden lovede pigen ægteskab.

Udklip fra Riberhus Lensregnskab 1611 visende tre af de fire Mærskgårde med fæsternes navne og afgifter. Bemærk, at afgifterne er forskellige, dog skal alle yde et svin.

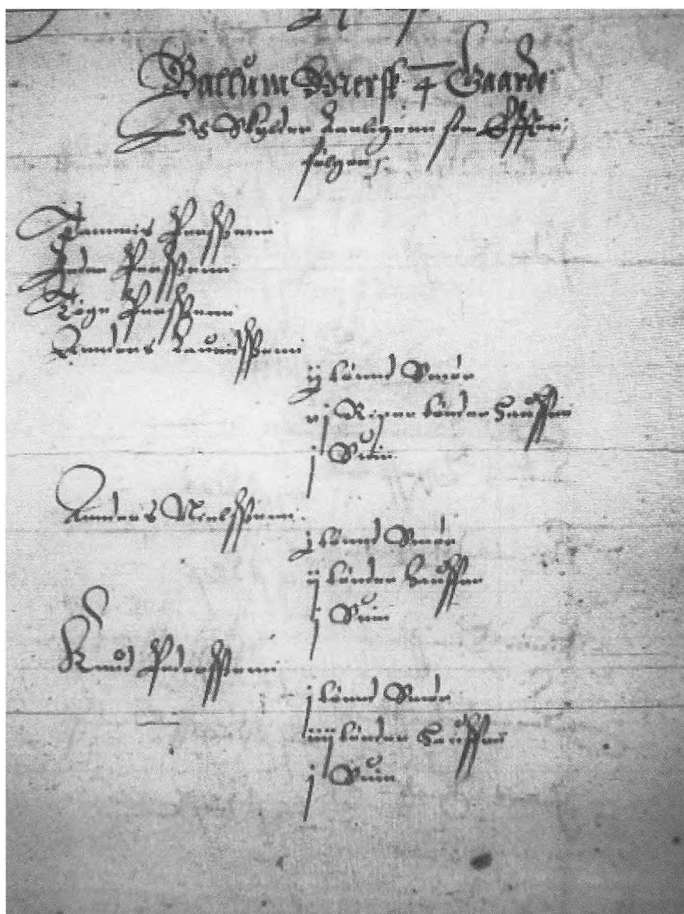

Foto Forfatteren.

Udsigt fra det nordlige Mærsk-værft mod nordvest over de flade marskenge med Ballum Slusekro i baggrunden.

Slægter med navnet Mærsk

Der er i Danmark et meget stort antal slægtsnavne, der er identiske med et stednavn. Hvis en mand flyttede fra en landsby og bosatte sig i en anden landsby, hvor der var andre med samme navn, tog den tilflyttede ofte hjembyen som tilnavn, og dette oprindeligt uofficielle kaldenavn blev i de følgende generationer ofte til et fast slægtsnavn. Man kan derfor spørge, om man kan påvise, at personer og slægter med navnet Mærsk oprindeligt stammer fra en af de fire forsvundne gårde.

Svaret er desværre, at det kan vi kun i ganske få tilfælde. Det hænger selvfølgelig sammen med, at kilderne til bondegenealogi er stærkt begrænsede, når vi kommer tilbage til første halvdel af 1600-tallet, og det er der-

for vanskeligt at konstatere, at konkrete personer forlader Mærsk og bosætter sig andetsteds.

En person, der må være flyttet væk før katastrofen i 1634, er Niels Christensen, som må være født omkring 1580/85, og som i 1612 fæster den gård i Mærsk, som er ovenstående M3. Det er givetvis ham, der i 1631 fæster en gård i Østerende-Ballum og derefter kaldes Niels Christensen Mærsk for at adskille ham fra to andre mænd i Østerende med navnet Niels Christensen. Selvom han havde to sønner og et ret stort antal efterkommere, forsvinder navnet Mærsk ud af hans direkte efterslægt efter få generationer, og der er givetvis ingen nulevende bærere af navnet, der stammer fra ham. En sønnesøn af ham, Christen Christensen Mærsk

(født omkring 1665/70), giftede sig ind på en gård i Gjesing i Skærbæk sogn. Han havde ingen børn, men hans kone Kirsten havde af sit første ægteskab med Jes Andersen en datter Mette Jesdatter (1694-1746), som i ægteskab med Mathias Jensen, gårdmand på Høgsbrogård i Hviding sogn, senere i Gjesing, havde en søn Christen Mærsk Mathiesen (ca. 1726-1798), opkaldt efter moderens stedfar. Denne kaldte sig senere Christen Mathiesen Mærsk og blev gårdmand i Søndernæs i Brøns sogn. Fra ham stammer en del personer med navnet Mærsk også nulevende, både i Sønderjylland og andre steder i landet, men disse Mærsk'er er altså ikke direkte efterkommere af en mand fra landsbyen Mærsk.

Den mest kendte slægt herhjemme, der fører navnet Mærsk, er naturligvis skibsrederfamilien Mærsk Møller. Slægten stammer umiddelbart fra Rømø, hvilket nok er almindelig kendt, men den ældste, med sikkerhed kendte stamfar med nav-

net Mærsk, er Mads Hansen Mærsk (født omkring 1665/70, død 1733), der var kræmmer i Husum-Ballum. Efter ham findes der et omfattende skifte i skifteprotokollerne fra Schackenberg Gods. Hans aner kan med rimelig stor sandsynlighed føres tilbage til begyndelsen af 1500-tallet til en af de forsvundne gårde, hvorfor vi kan opstille følgende anelinje for skibsrederslægten:

1. **Ib (Jeb) Nielsen**, født omkr. 1520/30.

Nævnes 1562 på en helgård i Mærsk (M2).

2. søn **Hans Ibsen (Jebsen)**, født omkr. 1550/55.

Overtager halvdelen af gården omkr. 1580.

3. søn **Mads Hansen**, født omkr. 1585/90.

Fæster faderens halvgård 1619, overlever stormfloden og flytter tilsyneladende til Bodsøl-Ballum, hvor han fæster en gård omkr. 1635 (jfr. ovenfor under M2).

4. datter **Karen Madsdatter**, født

Skibsrederslægten gravsted på Hellerup Kirkegård i 2013.

Kredit til A. P. Møller-Mærsk. Kilde: www.gravsted.dk

omkr. 1635, død 24. februar 1704.

Gift med Hans Nielsen, født ca. 1620/21, død 5. maj 1705, gårdmand i Højbjerg i Mjolden sogn. Ligsten over dette ægtepar findes i Mjolden kirke.

5. søn **Mads Hansen Mærsk**, født omkr. 1665/70, død 22. februar 1733.

Kådner og kræmmer i Husum-Ballum. Gift med Dorthe Hansdatter, født omkr. 1675/80, død ca. 1731.

6. datter **Karen Madsdatter**, født 1705.

Gift 1. gang med Tobias Nielsen, født 12. maj 1693, død 1743, gårdmand i Kannikhus i Møgeltønder sogn, senere boende i Slotsgaden i Møgeltønder.

Gravstenen fra Mjolden Kirke over Hans Nielsen og hustru Karen - ægteparret, der udgør det formodede bindeled mellem skibsrederfamiliens sikre stamfar og de gamle beboere på Mærsk-gårdene.

Gift 2. gang med Erik Pedersen, kaldet Becker. Formentlig bager i Møgeltønder.

7. søn af 1. ægteskab **Mads Mærsk Tobiasen**, født 1734.

Gårdmand og høker i Østerby på Rømø. Gift med Kirsten Nielsdatter, født ca. 1727.

8. søn **Peder Madsen Mærsk**, født ca. 1770, død 13. januar 1862.

Gårdmand og styrmænd i Østerby. Gift med Anne Kirstine Jacobsdatter, født ca. 1768, død 3. oktober 1835.

9. datter **Kirsten Pedersdatter Mærsk**, født 1809, død 6. marts 1875.

Gift med Hans Peter Petersen Møller, født 7. juli 1810, død 7. november 1881, gårdmand og skipper i Østerby.

10. søn **Peter Mærsk Møller**, født 22. september 1836, død 9. februar 1927.

Kaptajn og skibsreder i Svendborg. Gift med Ane Jeppesen, født 2. november 1842, død 14. oktober 1922. Deres søn er A.P. Møller og deres sønnesøn er Mærsk Mc-Kinney Møller.

Ovennævnte nr. 5 Mads Hansen Mærsk havde 14 børn, udover nr. 6 bl.a. sønnen Hans Madsen Mærsk, i hvis store efterslægt navnet bevarede langt op i 1800-tallet i Ballum sogn, og der findes givetvis mange

nulevende bærere af navnet, som hører til denne gren.

Det springende og lidt usikre punkt i ovenstående anelinje er overgangen fra nr. 3 til nr. 4. Fra gravstenen i Mjolden ved vi kun, at nr. 4 hed Karen, vi kan intetsteds se, at hun var en Madsdatter Mærsk. Men vi kender fire sønner af hende og Hans Nielsen, og de tre (Niels, Anders og Hans) samt faderen kaldes aldrig Mærsk, det gør kun den 4. søn Mads, og der er derfor rimelig stor sandsynlighed for, at han er opkaldt efter sin morfar, som har været kaldt Mads Mærsk. Og Mærsk-navnet har på egnen kun været knyttet til:

- Den gård i Østerende, som er omtalt ovenfor (og i familien her optræder navnet Mads ikke).
- Den gård i Bodsbøl-Ballum, som Mads Hansen flytter ind på om-

kring 1635, to år før Karen bliver født. Vi må derfor konkludere, at denne Mærsk-slægt med rimelig stor sandsynlighed stammer fra Mærsk-gården M2.

En anden Mærskslægt uden direkte forbindelse til landsbyen Mærsk udgår fra Hjemsted i Skærbæk sogn. - Her er udgangspunktet Peder Pedersen Mærsk, som dør og bliver begravet 7. marts 1773, 62 år gammel, altså født ca. 1711. Han ses hverken født eller gift i Skærbæk sogn. Hans hustru er Kirsten Pederskone, som dør og bliver begravet 9. oktober 1774, 65 år gammel, altså født ca. 1709, og her kaldes hun Kirsten Mersck.

Efter Kirsten Pederskones sidste vilje og deklaration skal det inderstehus i Hjemsted, som Peder Pedersen

Uddrag af Hviding Herreds skyld- og panteprotokol 1775, hvor Giertrud Jacobsdatter og ægtefælle Christen Pedersen skal beholde et inderstehus og opdrage Maria Andersdatter.

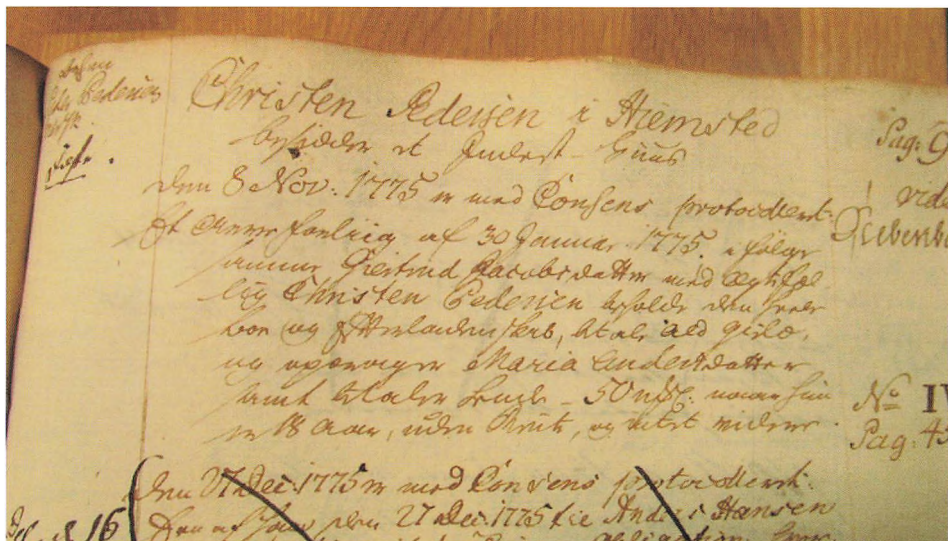

Foto: Christian Konstmann Autzen.

Mærsk og Kirsten Pederskone har beboet, overlades til Giertrud Jacobsdatter i Hjemsted og hendes tilkommende ægtefælle Christen Pedersen - mod at de varetager kristelig og forsvarlig opdragelse af Marie Andersdatter, nu 11 år gammel. Købekontrakten indgås den 30. januar 1775.

Peder Pedersen Mærsk og hans hustru Kirsten Pederskone ses ikke at få børn - i hvert fald ikke i Skærbæk sogn, og det er givet derfor, at deres inderstehus i Hjemsted overgår til anden side og her således til Giertrud Jacobsdatter og Christen Pedersen.

Kirsten Pederskone (= Kirsten Knudsdatter, født i 1711 i Øster Gas-

se i Skærbæk sogn, som datter af Ellen Pedersdatter og Knud Hansen, født før 1685 i Døstrup sogn) er søster til Giertrud Jacobsdatter's mor Anne Knudsdatter, og i Kirsten Pederskonens "gjorte Declaration og forklarede sidste Villie" siges, at Giertrud og hendes tilkommende Christen Pedersen ud over at tage sig af pigen Marie Andersdatter 11 år skal afholde omkostningerne ved mosterens hæderlige begravelse.

Der er således denne familiemæssige relation mellem de to familier - som kan med-forklare, hvorfor tækkemand Christen Pedersen efterfølgende kaldes ved slægtsnavnet Mærsk.

M/S Mærsk Mc-Kinney-Møller. Det er tankevækkende, at en lille uanselig bebyggelse i Ballum-marsken, forsvundet for snart 400 år siden, har givet anledning til et navn og en virksomhed, der ses og er kendt verden over.

Foto: Venligst stillet til rådighed af Henning Morgen, A.P. Møller-Mærsk.

Giertrud og Christen Pedersen, som således kaldes Mærsk, får seks børn - Peder, Anna Kirstine, Dorthea Kristine, Jacobi Marie, Peder og Christen. Den eneste af disse børn, som viderefører Mærsk-navnet, er Dorthea Kristine, som bliver gift med

Michel Johnsen fra Vilslev sogn i Ribe amt, som kaldes Mærsk efter deres giftermål - og de overtager inderstehuset i Hjemsted efter Giertrud og Christen Pedersen Mærsk.

Christen Pedersen Mærsk dør 17. marts 1814 i Hjemsted, Skærbæk sogn, 73 år gammel - altså født ca. 1741. En Christen Pedersen døbes 6. oktober 1743 i Hundegade i Skærbæk sogn som søn af Peder Hansen og Maren Christensdatter - men om disse er Christen Pedersen Mærsk's rette forældre kan være tvivlsomt, idet den Christen Pedersen, der er født 1743, synes at dø og blive begravet 27. november 1802, 59 1/6 år gammel, altså født oktober 1743.

Giertrud Jacobsdatter dør 24. juni 1818 i Hjemsted i Skærbæk sogn, 72 år gammel, altså født ca. 1746. En Giertrud Jacobsdatter kan være døbt maj/august 1745 i Skærbæk sogn - med baggrund i, at Jacob Jacobsens hustru (= Anne Knudsdatter) af Øster Gasse i Skærbæk sogn er kirkekone (er introduceret) den 5. september 1745. Selve fødslen ses ikke indført i kirkebogen; en Giertrud Jacobsdatter bliver konfirmeret i Skærbæk kirke den 29. april 1764. Men med baggrund i ovennævnte overtagelsesforpligtelser for huset i Hjemsted er der

Ifølge Københavns Universitets hjemmeside (Danskernes navne) findes pr. 2019 følgende antal personer med slægtsnavnet Mærsk:

	<i>Efternavn</i>	<i>1. + 2. mellemnavn</i>	<i>Med bindestreg</i>
Mænd	156	186	36
Kvinder	136	185	54

ikke tvivl om Giertruds herkomst.

Dorthea Kristine og Michel Johnsen Mærsk får kun et barn, sønnen Kristen Johnsen Mærsk, som først bliver gift med Kirsten Marie Jeppesen, født i Gørding sogn i Ribe amt, derefter med Anna Bolette Thomsen, født i Brøndum sogn i Ribe amt; Anna Bolette var først gift i Øster Gasse i Skærbæk sogn med Chresten Jensen Loumann.

Kristen Johnsen Mærsk og hans familie boede først i Hundegade og senere fra 1862 i Vester Gasse - begge steder i Skærbæk sogn. Hans børn med begge hans hustruer får alle slægtsnavnet Mærsk. Mærsk slægtsnavnet fortsætter herefter fremover - i alle mandlige linjers efterkommere.

Denne Mærsk slægts familiedlemmer boede alle frem til ca. 1920 i Skærbæk sogn - dog boede Christen Thomsen Mærsk (søn af Kristen Johnsen Mærsk og Anna Bolette Thomsen) og hans familie fra 1903 til 1909 først i Mjolden sogn nogle år og derefter kort tid i Brede sogn - før de igen flyttede tilbage til Skærbæk sogn. Efter 1920 begyndte enkelte familiedlemmer at flytte til andre egne af Danmark, og flere og flere fulgte efterhånden efter.

Skibsrederslægten Mærsk's omdøm-

me i omverdenen har altid været meget positivt, og det kan derfor sagtens forekomme, at en efterkommer af en Mærsk slægt - men døbt med et andet efternavn - med fordel kunne ændre sit efternavn til Mærsk. Rent faktisk er dette forekommet i ovennævnte Mærskslægt fra Hjemsted i Skærbæk sogn i mindst fire kendte tilfælde.

Flere oplysninger om slægtsforhold vedrørende ovennævnte personer kan ses på www.troelswinther.dk ■

Digitale kilder

www.gravsted.dk

Trykte kilder

F. Falkenstjerne og Anna Hude: *Sønderjyske Skatte- og Jordebøger fra Reformationsstiden*.

Nationalmuseet: *Danmarks Kirker, bd. XX-XXIII*.

Bert Kelm: *Rømø, et vesterhavspræget samfund, bd. I-VI*.

Utrykte kilder

Kirkebøger for sognene: Ballum, Brøns, Møgeltønder, Rømø og Skærbæk.

Riberhus Lensregnskaber 1562/63 - 1656/57: Jordebøger samt Fæste- og Sagefaldsregistre.

Trøjborg Godsarkiv 1580-1602: Jordebøger samt Fæste- og Bøderegistre.

Schackenborg Godsarkiv: Skifteprotokoller 1698-1750.

Ballum Birks tingbøger 1665-1676.

Hviding Herreds retsbetjentarkiv: Tingbøger og Skyld- og Panteprotokoller.

Den unge lærer

Børge L. Barløses erindringer fra Sønderjylland

Tidligere lærer, skoleinspektør og forfatter til bl.a. flere artikler i Sønderjysk Månedsskrift, Børge L. Barløse, blev født i 1914. I 1936 blev han, efter endt eksamen fra Odense Seminarium, ansat som vikar på en skole i Hellevad og senere i Starup. Børge L. Barløse havde en livslang interesse for Sønderjyllands historie, hvilket bl.a. førte til den prisbelønnede afhandling Skolens betydning for tyskhedens fremtrængen i Slesvig før 1848. Børge L. Barløse døde i 2007, 93 år gammel. Det er erindringer fra tiden i Sønderjylland, der her sættes fokus på i artiklen.

MIN FARS MANGEÅRIGE kollega i Nørre Broby, Otto H. Bøgh, sad i disse år i hovedbestyrelsen for Danmarks Lærerforening. Han havde dermed nær føling med den landsdækkende vikaranvisning, der dengang blev administreret af foreningens egne veltjente tillidsmænd. Denne forbindelse kom mig straks til gode, for jeg var knap blevet tør, billedlig talt, efter eksamen, før det første udkald indløb pr. telefon: jeg skulle sporenstregs rejse til Hellevad pr. Røde Kro for at vikariere for førstelæreren. Da landsbyskolerne dengang først gav sommerferie, når høsten tog sin begyndelse, var det ensbetydende med ca. seks ugers arbejde og ditto løn. Af sted gik det altså uden lang betænkning.

Det faldt mig ikke svært at springe

ind i skolearbejdet som sådan, men det pikante var, at jeg også skulle i funktion som kirkesanger. Det skete ved en begravelse, der nær havde bragt mig ud af fatning. En gammel kone skulle begraves fra hjemmet, hvilket indebar, at hun skulle synges ud. Det mente jeg nok, jeg kunne overse, men da de pårørende tydeligt tilkendegav, at man forventede, der blev sagt et par ord ved den til-lukkede kiste, måtte jeg komplet uforberedt gå planken ud. Det blev så til nogle opbyggelige tirader: Om kornet, der var ved at modnes til høst, om Guds nådige varetægt og hvad ved jeg. For fuldstændigheds skyld skal det tilføjes, at det dernede hørte med til ceremoniellet, at præst og degn ved selve jordfæstelsen på kirkegården gik foran kisten under afsyngelse af *Hvo veed, hvor nær mig er min Ende?*, vel at mærke på den gamle koralmelodi i stiveste form.

I det hele taget strejfede jeg her i Hellevad et kirkeligt miljø, som var åbenbart forskelligt fra hvad jeg var vant til hjemmefra. Menigheden var klart domineret af *Kirkeligt Centrum*, og den gamle sognepræst var livlig interesseret i Ydre Mission. Jeg var således henvist til den i øvrigt upåklagelige vejledning, den sygemeldte degn gav mig, når noget særligt var på færde. Ved en enkelt lejlighed gik vi dog fejl af hinanden. Under en større offergudstjeneste skulle jeg

Lunding Kro, hvor Børge L. Barløse indtog sin måltider.

have spillet en alenlang salme på orglet, mens kirkegængerne vandrede op i koret for at yde deres penge-gave. I stedet sang jeg den pligtskyldigst og uden at vakle fra pulpituret som solo. Der gik vel ikke noget større skår af højtiden af den grund, men den lille episode kaster dog lys over de begyndervanskeligheder, der fulgte med overgangen fra teori til praksis.

Uden anden afbrydelse end skoler-nes normale sommerferie fortsatte jeg nu i landsbyskolen, hvor jeg så at sige var på hjemmebane. Til alt held bød der sig et årsvikariat i Starup tæt uden for Haderslev. Her skulle jeg remplacere andenlæreren, der var på årskursus. Jeg kunne således bebo hans lejlighed og - ganske bekvemt - spise på den lille kro, der lå i Lun-

ding, fem minutters gang fra skolen. Her residerede den brave gamle Madam Fuglsang, og hos hende var jeg i gode hænder.

Hvad var nu det for usynlige kræfter, der her rørte på sig? Mine mangelfulde og temmelig romantiske forestillinger om Sønderjylland blev nu koblet ind på et virkelighedsplan. Selv om jeg kun i begrænset omfang kom i berøring med sognets beboere, kom jeg dog under vejr med et og andet, der siden hen skulle vise sig for mig i sammenhæng. F.eks. var der blandt elevernes fædre flere, der havde gjort krigen med i tysk uniform. Et andet moment var naturligvis sproget, hvis ejendommelige kendetegn jeg lidt efter lidt fik øre for, efter at jeg i begyndelsen var aldeles i vildrede med, hvad

drengen mente, når han ymtede noget om hans *Løisboch*.

Førstelæreren J. Finderup Nielsen var en stilfærdig, behagelig type, der ikke gjorde meget væsen af sig. En mand med begge ben på jorden, men samtidig i besiddelse af et smittende lune, som man kom til at værdsætte. Lærerfamilien havde fire børn, hvoraf to drenge blev holdt til bogen, hvilket vel var en del af forklaringen på den meget spartanske levevis, jeg blev vidne til.

Lærerinden, frk. Ehrenreich, der boede oven over mig, var af et mere nervøst temperament. Hun viste mig stor imødekommenhed og interesse, da hun blev klar over, at jeg ikke var manden fra ploven, og lod gerne samtalen bevæge sig ind på kulturelle eller politiske emner. Hendes holdning forekom mig på én gang reserveret og lidt snobbet. Hun skjulte muligvis et eller andet. Om det var forholdet mellem hende og Finderup Nielsen, der var lidt anspændt, eller om der var sygdom med i spillet, må jeg lade stå hen.

Fra de vækstbetingelser, der mødte mig i Starup, må jeg nævne et par træk, der peger lidt ud over det lokale. Et kendt og afholdt navn var amtsskolekonsulenten for Haderslev amt, Ludvig Mortensen, hvis noble og karakterfulde skikkelse var en pryd for datidens skoleverden. Jeg mindes ham dels fra et besøg i Starup, hvor han overværede en time hos mig, dels fra et lærermøde inde i Haderslev, som jeg deltog i sammen med hovedparten af omegnens lærere. Her demonstrerede Oluf Hansen

fra Løjt det regnebogssystem *Dagliglivets regning*, som han var medudgjver af, og hvis fortrinlige træningslektioner jeg senere fik megen glæde af at anvende i hovedregning.

Ved mødet var også Olaf Petersen, den senere skoledirektør i Esbjerg og København, til stede. Da der skulle bruges en flok elever til en demonstrationstime, hentede man dem i seminariets øvelsesskole, som han dengang var knyttet til. Jeg lagde med en vis beundring mærke til hans ranke skikkelse, som den kom til syne, da han med selvfølgelig myndighed stillede klassen op på række og sendte den ind. Sådan, ikke sandt?

Lad mig runde dette lille galleri af lærerprofiler af med at omtale en personlighed, som jeg fik en dobbelt tilknytning til: Lærer Knud Schultz i Vester Lindet - gift med en af min forlovede Fridas mange mostre. *Morbror Schultz*, som jeg desårsag tør kalde ham, havde om ikke annekteret mig, så dog straks taget mig kraftigt under armen, og han skyede ingen anstrengelser for at hjælpe mig til rette.

F.eks. fandt han og moster Dagmar ud af, at de kunne forkorte den afstand, der skilte det unge kærestepar ved at antage Frida som huslig medhjælp en del af tiden. Vi fik på den måde et særlig nært forhold til de to, og vor hengivenhed for dem bestod, indtil større afstande og til sidst døden skilte dem fra os.

Schultz stammede fra Dons ved Kolding. Som ung andenlærer kom han til at virke i True ved Aarhus,

men her var befolkningen ham nok for materialistisk, og da der allerede under forberedelsen af Genforeningen blev åbnet adgang for dansk-uddannede lærere til embederne i Nordslesvig, var han blandt det første kuld, der meldte sig til en skolegerning dernede. Støt og roligt, vellidt og agtet af såvel forældre som børn og unge virkede han ude i vesteramtet i en menneskealder, aldrig opstillet, lige værdig i spøg og alvor og uden nogensinde at tragte efter en større karriere.

Som menneske og som lærertype var han mig lige sympatisk, og når vi med jævne mellemrum mødtes, følte jeg i mit stille sind stor veneration for hans besindige, ligevægtige væsen og den varme, han udstrålede i venners eller i familiens lag.

Jeg besøgte naturligvis ofte min forlovede i Vester Lindet, idet jeg om fornødent gjorde brug af den snurrige lille motorvogn, der kørte på den smalsporede amtsbane fra Jomfrustien i Haderslev via Nustrup til Gram. Men var vejret godt, spurtede jeg afsted på cyklen, der for øvrigt afvekslende førte mig østpå til Årøsund, hvor færgeoverfarten til Assens bragte mit eget hjem inden for rækkevidde. Jeg skal da heller ikke nægte, at jeg nogle gange lå under for begrebet hjemve og tog turen over Lillebælt hyppigere, end bedre afbalancerede naturer ville finde rimeligt. En af mine valfarter var dog forandriget af, at min gamle morfar døde efter et kort sygeleje. Han blev bisat fra valgmenighedskirken i Odense og begravet i Kerteminde.

Starup Kirke.

Foto: Wikipedia.

En dag i forsommeren begav vi os fra skolen i Starup ned til fjorden, hvor vi lejrede os på en lille græsbevokset plads bag ved kirken med det særlige formål at følge kongeskibet *Dannebrog*, der var undervejs til Haderslev med Christian X om bord. Forventningen om at få kongen at se blev da også til fulde indfriet. Da vor tilstedeværelse blev bemærket, trådte majestæten hen til rælingen og vinkede venligt til os med sit lommetørklæde. For så vidt kunne vor improviserede halvdagsekskursion slutte her. Vi fik imidlertid uventet mere med i købet. Da vi nemlig havde sundet os lidt og netop stod i begreb med at kalde til samling for hjemadgående, viste det sig, at kongefamilien efter den sædvanlige modtagelse på kajen tog ud på en køretur i omegnen, og stor blev vor forbavselse, da bilerne rullede op ved Starup Kirke. Mens gæsterne fik det indre af den gamle frådstenskirke fo-

revist, så vi vort snit til at stille op på række og geled tæt ved udgangen. Arrangementet klappede til fuldkommenhed, på vej ud til de ventende biler hilste kongeparret smilende og jovialt på vort lille selskab, og først da kunne vi vende hjem til skolen velfornøjet med dagens forløb.

Da vi bagefter styrkede os ved en kop kaffe hos Finderup Nielsen, blev jeg grebet af bange anelser. En uforklarlig tvangstanke slog pludselig ned i mig: *"Åh, for resten, jeg kommer til at tænke på - mon jeg huskede at få kasketten af hovedet, da kongen hilste på mig?"*

Finderup Nielsen opfattede lynhurtigt situationen og lod mig pines lidt af uvisheden. Jeg ser endnu hans uendelig blide satyrsmil, da han svarede: *"Ja, det ved jeg skam ikke, Barløse, det er da muligt, at ... at du ... men kongen lod sig da i hvert fald ikke mærke med noget!"* ■

Grænselandskronikken

Af redaktør Poul-Erik Thomsen

Med bopæl i Tinglev i mere end et halvt århundrede har Poul-Erik Thomsen fulgt det sønderjyske og slesvigske grænseland på nærmeste hold. Og det både på arbejde og i fritid. Kronikken bygger hovedsageligt på historier fra landsdelens dagblade, men også på egne iagttagelser. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne betragtninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Genforening er lykkedes

For 100 år siden valgte et meget stort flertal at stemme Sønderjylland hjem til Danmark. Det skete den 10. februar 1920. En historisk dag. Både politisk og nationalt.

Den dansk-tyske grænse er resultatet af en folkeafstemning i Nordslesvig. Det gør den til noget enestående den dag i dag. Fordi det har vist sig, at denne grænse er stærkere end årelange og talrige forsøg på at flytte den. Mod nord eller syd.

Afstemningen i 1920 foregik ved, at de stemmeberettigede enten lagde en dansk eller tysk stemmeseddel i kuverten.

En styrke, der også er et resultat af respekten for afstemningen den 14. marts i det, der blev omtalt som Mellemslesvig, og hvor der var et endog meget stort tysk flertal. Det betød, at Flensborg ikke blev en del af Danmark.

Til stor irritation for kong Christian X. Han havde gerne set, at endnu mere af et tidligere hertugdømme var blevet en del af hans kongerige, og han satte monarkiet på spil.

Der har været sat spørgsmålstejn ved, om der nu også er tale om en genforening. Det er der. *Ohne wenn und aber.* Det var de danske i Nordslesvig, der lige siden Dybbøl-nederlaget i 1864 havde holdt fast i danskheden. Derfor er Genforeningen 2020 også en fest for Danmark.

Alligevel er Genforeningen ikke et festskrift. Det er ikke kun skåltalerne, der skal holde festen.

For bag en vellykket genforening af Sønderjylland med Danmark lig-

Danmark

Dänemark

Deutschland

Tyskland

Foto: Museum Sønderjylland.

Afstemningsdagen i Aabenraa den 10. februar 1920.

ger der også en dramatisk historie. Den alvorlige side af festen.

Resultatet den 10. februar 1920, hvor 75 procent valgte Danmark, blev ikke accepteret af det tyske mindretal. Den folkeretlige afstemningsgrænse blev fra tysk side betegnet som en voldsgrænse, der var blevet påtvunget tyskerne af sejrsmagterne efter 1. Verdenskrig.

Adskillige gange blev der gjort forsøg på at flytte grænsen tilbage til Kongeåen - eller i hvert fald nordligere end Skelbæk-grænsen. I første omgang på demokratisk vis. Men ved indgangen til 30'erne indså det tyske mindretal i Sønderjylland, at en grænserevision kun ville være mulig med magt.

Nazismen var udset til at blive det nyttige redskab. Men Adolf Hitler havde så meget at se til på både øst-

og vest-fronten, at han ikke havde tid til også at se mod nord.

Den danske regerings samarbejdspolitik i de første besættelsesår var omstridt dengang. Og er det fortsat. Mens de danske sønderjyder samtidigt var ude i noget af en balancegang. Mere end noget andet sted var den tyske værnemagts tilstedeværelse en spids torn i øjet. Omvendt var Sønderjylland også klar over, at netop samarbejdspolitikken kunne forhindre et nazi-tysk ønske om en nordligere grænse.

Der skulle endnu et tysk nederlag til - det i 2. Verdenskrig - før det tyske mindretal opgav kravet om en grænserevision og - med 25 års forsinkelse - anerkendte resultatet fra 10. februar 1920. Heim-ins-Reich-drømmen brast.

Men 1920-grænsen har også været angrebet fra dansk side. Flensborg-tilhængerne viste sig yderst kraftfulde og kunne ikke acceptere, at Aabenraa-folket med H.P. Hanssen i spidsen havde foretrukket en grænse nord om Flensborg.

Ikke mindst afregningen med H.P. Hanssen - den måske mest afgørende personlighed bag Genforeningen - blev en voldsom og uforsonlig konfrontation, og han blev angrebet med en styrke fra dybt skuffede Flensborg-tilhængerne, der må have overrasket ham.

Efter befrielsen i 1945 var der også danske politikere på Christiansborg, der luftede ønsket om at rykke den dansk-tyske grænse længere mod syd. Heldigvis forstummede den vildfarelse hurtigt.

Derfor står 1920-grænsen så stærkt. Og derfor har det været muligt at bygge det forbilledlige dansk-tyske naboskab op.

Sønderjyllands genforening med Danmark er altså mere end et festskrift. Det er på en måde også et kampskrift, der fortæller en dramatisk grænselands-historie om den lange og stenede vej mod en genforening, der er lykkedes.

Men en fest, det er Genforeningen. For Danmark. Og især for Sønderjylland. Og i dyb respekt for det danske mindretal, der blev efterladt på tysk side. Heller ikke i en jubilæumsfest er de glemt.

Det forkætrede håb

Er der for lidt fokus på Dansk Folkeparti i 100 året for Sønderjyllands genforening med det danske kongerige?

Det er der åbenbart to i partiet, Martin Henriksen og Søren Espersen, der mener. Det er den eneste forklaring på, at de to vil skamride jubilæumsfestlighederne med et udtrykt håb om en sydslesvigsk genforening med Danmark.

Chefredaktøren for JydskeVestkysten, Mads Sandemann, kalder Martin Henriksens og Søren Espersens kontroversielle genforeningshåb respektløst og opfordrer de to politikere til at respektere folkestyret.

Foto: Folketinget.

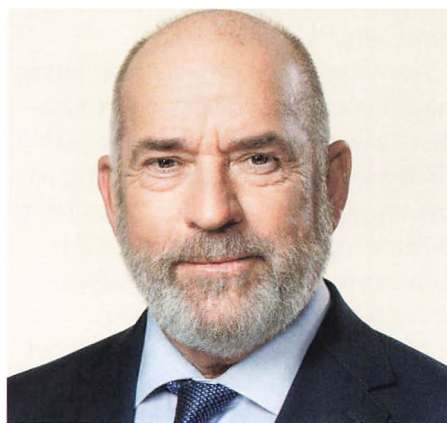

Foto: Museum Sønderjylland.

Fra afstemningsdagen den 14. marts 1920 i Flensborg, hvor et overvældende flertal stemte tysk.

Udtalelsen kom i JydskeVestkysten, og avisens chefredaktør, Mads Sandemann, tog omgående skarpt afstand fra Henriksens og Espersens kontroversielle genforeningshåb og kaldte det respektløst.

”Det kan godt være, Martin Henriksen og Søren Espersen synes, deres udtalelser er harmløse. Men det er de ikke”, skrev Mads Sandemann og opfordrede de to til at respektere folkestyret.

Chefredaktøren henviste også til, at det var 80 procent, der valgte tysk den 14. marts 1920, og det kun er omkring 50.000 ud af 500.000 sydslesvigere, der er dansksindede.

Nu er det ikke første gang, at medlemmer af Dansk Folkeparti luffer det forkætrede håb.

Den tidligere præst i Seem og

blandt de førende værdikrigere i partiet, Søren Krarup, har for flere år siden været ude med det samme budskab, og det skete med henvisning til, at det ikke gav mening at holde fast i det danske i Sydslesvig, hvis der ikke også var et håb om en genforening.

Det er da også værd at erindre sig, at det danske mindretal aldrig officielt har fraskrevet sig håbet. Det er dog et håb, der efterhånden ligger godt gemt.

Derfor er det også at spille hasard med den politiske troværdighed, når Martin Henriksen og Søren Espersen udtaler sig, som de gør. Også fordi de begge taler mod bedre vidende.

Søren Espersen har så efterfølgende i et læserbrev i JydskeVestkysten forsvaret sig med, at han kun siger,

som han gør - Danmark til Ejderen - fordi han bliver spurgt. Og at han i øvrigt også håber på at komme i Paradiset. Det sidste er en privat sag.

Derimod er det tydeligt, at Søren Espersen - og Martin Henriksen - helt bevidst har forsøgt at udnytte den store opmærksomhed omkring Genforeningen 2020 til at score nogle billige opmærksomhedspoints. Det er politik på vrangen.

Og hvis de to vil det bedste for det danske mindretal i Sydslesvig - og det vil de ganske givet - så er det ikke smart at smide en nok så lille stinkbombe ind i festlokalet.

Genforeningen, der halter

Et er den genforening, som Danmark fejrer. Noget helt andet er genforening på tysk.

Tag nu en by som Flensborg. Den kan også fejre et 100 års jubilæum. Skæringsdatoen er den 14. marts 1920. Det var den dag, at den tidligere danske by viste sig at have et massivt tysk flertal, men for Flensborg er der altså ikke tale om en genforening. Byen blev, hvor den var. Et gammelt løfte, Slesvig evig udelt, holdt dog ikke til folkeafstemningerne i 1920.

Og der er da også fortsat så meget dansk i Flensborg, at byen også deltager i Genforeningens festligheder. Den danske genforening. For der er en helt anden genforening, som i sagens natur er meget større i Tyskland.

Den 3. oktober 2020 er det 30 årsdagen for det Tyskland, der blev forenet af Deutsche Demokratische Re-

publik og Bundesrepublik Deutschland. Østtyskland forenet med Vesttyskland. Muliggjort af det folkelige oprør i DDR, hvor magthavernes militære overlegenhed blev knækket af borgere bevæbnet med stearinlys i hænderne.

Men alt er ikke gået som håbet i den tyske genforening. Det indrømmede kansler Angela Merkel i oktober 2019.

“Den tyske enhed, fællesskabsfølelsen, blev ikke fuldbyrdet den 3. oktober 1990, og det er den stadig ikke i dag”, sagde Merkel, der i øvrigt selv har en fortid som østtysker, og som senere blev genforenings-kansler Kohls elev.

Det er ikke mindst østtyskerne, der har en følelse af ikke at være ligeværdige med vesttyskerne. Og det gør, at der er tidligere DDR-borgere, der holder fast i gamle dage, mens andre bevæger sig ud på den yderste højrefløj.

Her i grænselandet er det nok ikke den store overraskelse, at den tyske genforening endnu ikke er fuldtonefyldt. Sønderjyderne ved, at det kan tage mere end 30 år, før en genforening er lykkedes. Fra *mod* hinanden til *for* hinanden.

Den forkerte overskrift

Hvad kan udløse en endog meget vred kronik?

Det kan en overskrift på forsiden af magasinet Grænsen, der udgives af Grænseforeningen.

Historiker Axel Johnsen i ny bog: *Det danske mindretal fandtes ikke uden Grænseforeningen.* En overskrift,

I november 1989 faldt Berlinmuren, og den 3. oktober 1990 blev Deutsche Demokratische Republik og Bundesrepublik Deutschland forenet. Tyskland kan i 2020 dermed fejre 30-året for genforeningen af øst og vest.

Foto: Sue Ream, Wikimedia Commons.

Forsiden af *Grænsen* med historiker Axel Johnsen og den omdiskuterede overskrift.

der i den grad fik Aminah Inger Tønnsen fra København til at fare i blækhuset - eller rettere: Sætte sig til tastaturet.

Aminah Inger Tønnsen er forfatter og debattør. Hun er født i Sønderborg og opvokset i Flensborg, og hun er konverteret til islam.

En hån mod sydslesvigerne blev overskriften på den kronik, som kom i Flensborg Avis. "Hvilken hån imod de tusinder af dansksindede sydslesviger, der har kæmpet for retten til at være dansk i deres hjemstavn, Sydslesvig. En kamp, der har krævet store ofre", skrev Aminah Inger Tønnsen.

Hun føjede til, at "... der faktisk har eksisteret et dansk mindretal i Sydslesvig lige siden nederlaget i 1864, hvor grænsen kom til at gå ved Kongeåen".

Underforstået: Dengang var der altså ikke en grænseforening.

Grænseforeningens forsøg på at fremhæve sin egen betydning er

også uheldig. For nu at skrive det pænt. Og det er sandsynligvis ikke en rolle, som historikeren Axel Johnsen har ønsket sig.

En mere rigtig overskrift havde da også været: "*Ingen grænseforening uden det danske mindretal*". Der må ikke være tvivl om det væsentlige. Og det er, at der intet dansk mindretal havde været i Sydslesvig i dag, hvis det ikke var for de mænd og kvinder, der i mere end 100 år har holdt fast i det danske. Det er dem, der gør Danmark lidt større.

Det ændrer ikke ved, at Grænseforeningen - sammen med flere andre foreninger og skiftende medlemmer af Sydslesvigudvalget og danske konsulater i Flensborg med flere - har gjort en stor indsats for det danske i Sydslesvig.

Der er dog ingen grund til at oversælge sin betydning, som Grænseforeningen gjorde med den uheldige overskrift på forsiden af *Grænsen*.

Et grænselandssprog

Sønderjylland har sin helt egen dialekt. Og nogle af de bedste til at holde fast i *synnejsk* er faktisk medlemmer af det tyske mindretal. Men nu er der åbnet for, at grænselandet

kan få sit helt eget dobbeltsprog. En kombination af dansk og tysk.

Det er lektor Camilla Hansen fra Institut for Mindretalspædagogik ved UC Syd i Haderslev, der i et forskningsprojekt har fundet frem til, at det vil være en hjælp for elever i mindretalsskolerne i Nordslesvig at tale godt dansk - for at blive bedre til tysk.

Ifølge Camilla Hansen skal sproget ... *"kein Zwang sein, sondern Freude bringen"*. Hvis en elev ikke kan finde det tyske ord, så brug et dansk - og uden at blive irettesat. Det er altså ved hjælp af det danske sprog, at eleverne i de tyske skoler kunne blive bedre til tysk.

Til spørgsmålet, om det ikke vil gå ud over det tyske sprog, hvis der bliver talt for meget dansk, svarer Käthe Nissen fra mindretallets skoleorganisation ... *"nein"*.

"Ich denke, es ist wichtig, beide Sprachen zu unterstützen", siger Käthe Nissen I en kommentar til forskningsresultatet.

Måske vil det være en rigtig god idé, hvis danske skolefolk i Sønderjylland tog notits af Camilla Hansens forskning. Her kunne være en metode til at styrke tyskundervisningen på dansk side, hvilket er en absolut nødvendighed.

For det er lige så vigtigt, at eleverne i de danske skoler bliver tosprogede, altså både dansk og tysk, som eleverne i det tyske mindretals skoler. På dansk side handler det om at nedbryde de fordomme - kedeligt, svært, grimt - der er om det tyske sprog.

Begge sprog vil vinde, hvis der løsnes op for traditionsbundne undervisningsvaner. Måske med den tilføjelse, at der både på de danske og tyske skoler afsættes to timers dansk eller tysk om måneden til *æ sproch*. Hvis det altså er muligt at finde lærere, der kan sønderjysk.

Politik er grænseløs

Det kan være ganske interessant at sammenligne det politiske landskab i Tyskland og Danmark. Selv om der er tale om en stormagt og en lilleputnation, så er der alligevel lighedspunkter.

Det gælder på børneområdet. Danmark har som mål at skabe bedre forhold for børn i vuggestuer, børnehaver og skoler. Det samme er tilfældet i Tyskland. Der er så også en forskel. Tyskland mangler skolelærere, mens Danmark ikke har pædagoger nok.

"Vindmøller er respektløse, siger vindmøllemodstandere"

er en overskrift hentet i Flensborg Avis. Et kort viser, at Slesvig-Holsten suverænt er den landsdel, hvor det blæser mest. Det ved vi også godt lige nord for grænsen.

Slesvig-Holsten har da allerede i dag en betydelig produktion af grøn energi fra vind. Men mere vil have mere. Der er store planer om endnu flere vindmøller, og flere kommer også tæt på Danmark. Det er en placering, som allerede har udløst kraftige protester fra de danskere, der er de nærmeste naboer.

I øvrigt med samme argumenter

Opsætning af vindmøller kan være en upopulær beslutning både nord og syd for grænsen.

som modstanderne syd for grænsen: Vindmøllerne kommer alt for tæt på beboelserne.

På dansk side har flere kommuner nærmest helt opgivet at sætte flere - og nu også større vindmøller op. Protesterne er blevet for omfattende. Samtidig med tiltagende modstand, så stiger behovet for mere vindenergi også i de grønne forhåbninger, som Danmark og Tyskland har til fælles. En politisk udfordring i begge lande på tværs af grænsen.

Danske og tyske politikere har også det til fælles, at de står over for vrede landmænd, der protesterer over de betingelser, som regeringerne udstikker for landbruget. Flere gange er traktorer blevet brugt til andet end markarbejde. De har også været på landevejen som protesttog.

De to nabolande har også trafikale

udfordringer, men her hører ligheden op.

På den danske side er arbejdet med en fast Femern-forbindelse allerede i gang. Det udløser blandt tyske transportministre en blanding af beundring og irritation. For de tyske politikere bliver i betydelig grad fanget af protester mod planen, og derfor er projektet også allerede forsinket. Og bliver det i det hele taget til noget?

Tyske politikere kan så undre sig over, at danske politikere ikke kan blive enige om at færdiggøre en sønderjysk jernbanestrækning, så transport på skinner mellem Nordnorge og Syditalien fortsat ikke hænger i den tynde tråd, der er enkeltsporet mellem Tinglev og Padborg.

Den danske politiker, regionsrådsformand Stephanie Lose ramte vel

plet, da hun i Borgerforeningen i Flensborg sagde, at ... *"de seneste 20 år har det grænseoverskridende samarbejde udmøntet sig i flere resultater end de 100 år forud"*.

Med den væsentlige tilføjelse, at ... *"samarbejdet sagtens kunne udvides, men at tandhjulenes takker ofte ikke kan gribe ind i hinanden"*.

I det muntre hjørne

Formanden for Sydslesvigudvalget, Enhedslistens Christian Juhl, holdt festtalen, da Sydslesvigsk Vælgerforening havde indbudt til nytårsreception på en kro i Nordfrisland. Han stod foran en bagskærm med et budskab på tre sprog: *"Dit Mindretal. Dit parti", "Din manerhäid. Din partai", "Deine Minderheit. Deine Partei"*.

Altså på dansk, frisisk og tysk. Flot. *"Godt nok er jeg republikaner, men Margrethe er en klog kvinde"*, lød det muntert fra Juhl, der altså ikke kunne skjule sin beundring for Dronningens besøg i Slesvig i det forgangne år.

Og formanden for Sydslesvigudvalget havde også lagt mærke til, at Dronningen havde vist sig at være i topform og gennemførte et hæsblæsende program.

Som festtaleren i det muntre hjørne sagde, så ... *"gik det så hurtigt, at den danske generalkonsul Kim Andersen ind imellem havde svært ved at følge med"*.

Christian Juhl udtrykte også sin beundring for medlemstallet i det danske mindretals politiske forening. SSW har 3.300 medlemmer, og folketingsmedlemmet erkendte, at det er langt flere end Enhedslisten har i Danmark.

Det er det SSW, der senere i år skal afgøre, om det stiller op til det kommende forbundsvalg. Om det lille mindretalsparti skal forsøge at springe helt op på den største politiske scene i Tyskland som et regionalt tilbud til vælgerne.

Ikke noget at sige til, at SSW'erne allerede er gået i tænkeboks for dér at finde den rigtige beslutning. ■

Formanden for Sydslesvigudvalget, Enhedslistens Christian Juhl, holdt festtalen, da Sydslesvigsk Vælgerforening havde indbudt til nytårsreception.

Hans Schultz Hansen: 100 danmarkshistorier - Genforeningen. Udgivet af Aarhus Universitetsforlag, 2019. 100 sider, ill. Pris: 100 kr.

Forskningsleder ved Rigsarkivet i Aabenraa Hans Schultz Hanssen fortæller i bogen historien bag Genforeningen i 1920. Bogen er inddelt i kapitlerne: *Kongen, hesten og sønderjyderne; Folkernes selvbestemmelsesret; Genforeningens historie, Genforeningens følger & Fejringerne* og ønsker at se nærmere på de fortællinger, der er opstået om løsningsen af det dansk-tyske grænseproblem i 1920 og de efterfølgende årtier.

Bogen er en del af serien *100 danmarkshistorier*, og om serien skriver forlaget selv: "*Serien 100 danmarkshistorier er Danmarks 100 vigtigste historier formidlet i 100 lækre bøger à 100 sider. Bøgerne er skrevet af dygtige fagfolk og fortalt til os alle*". Bogen er rigt illustreret og afsluttes med en liste med forslag til videre læsning.

Redaktionen

Peter Dragsbo: Preussisk nationalromantik i Sønderjylland. Sønderjyllands kulturmiljøer - nr. 22. Udgivet af Kulturmiljørådet for Sønderjylland, 2019. 16 sider, ill. Pris: 30 kr.

I dette rigt illustrerede hæfte skriver forhenværende museumsleder Peter Dragsbo om arkitekt Friedrich Wilhelm Adolph Jablonowskis bygningsværker i Sønderjylland. Hæftet beskriver den preussiske nationalromantik og fortæller bl.a. om det tidligere kredshus i Aabenraa, domhuset i Aabenraa og de mange jernbanestationer, skoler og gymnasiebygninger, som Jablonowski tegnede i perioden.

Redaktionen

Kom og vær med i et grænseløst fællesskab

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem af Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt *Grænsen – magasinet om mindretal, sprog og kultur*, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside www.graenseforeningen.dk eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa Jens Overgaard
jensovergaard49@gmail.com • tlf. 4010 8142

Haderslev Peter Popp Andersen
kapopp@outlook.dk • tlf. 2066 7622

Sønderborg Kirsten Fanø Clausen
kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder Marie Stamp
stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødding - Vejen Hans Harald Sørensen
hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn Henning Haugaard
haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets hold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

GRÆNSEFORENINGEN
for en åben danskhed

Ny kunstudstilling på Kunstmuseet i Tønder og Brundlund Slot

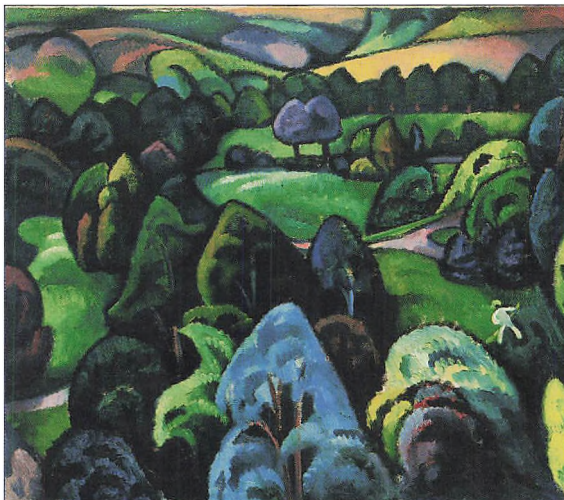
PÅ KUNSTMUSEET I TØNDER og Kunstmuseet Brundlund fejres genforeningsjubilæet og venskabsåret mellem Danmark og Tyskland i 2020 med en fælles udstilling. Medgang og modgang - Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst behandler forholdet mellem den danske og den tyske kunstscene over en periode på 200 år fra 1820 til 2020 - en periode, hvor der opleves inspirationer og venskab de to lande imellem, men også fjendskab og en afstand til de kunstneriske strømninger fra Tyskland herhjemme i Danmark.

Gennem nedslag i kunsthistorien bevæger udstillingen sig blandt andet over en gryende nationalisme til de slesvigske krige, efterkrigstidens

realisme til en avantgarde i Tyskland, der ikke bliver accepteret herhjemme, og til et blik på det dansk-tyske forhold i kunsten anno 2020. På den måde stiller udstillingen skarpt på både eksisterende og helt nye undersøgelser i den dansk-tyske kunsthistorie.

De 200 år udfoldes på de to kunstmuseer i Museum Sønderjylland, hvor Kunstmuseet i Tønder huser den historiske udstilling *Før*, og Kunstmuseet Brundlund Slot lægger rum og slotspark til bidrag af danske og tyske samtidskunstnere med *Nu*.

Udstillingerne kan ses fra den 28. marts 2020 til den 6. september 2020. ■

Adolf Erbslöh:
*Landschaft mit
Mäher*, 1912.
Olie på lærred,
77 x 89 cm.
Von der Heydt-
Museum
Wuppertal.

Museum Sønderjylland

Hvornår	Særudstillinger	Hvor
29.05.19 - 14.04.20	Rosengrund og bitre mandler - Tønderkniplingernes historie	Kulturhistorie Tønder
02.04.19 - 29.03.20	Torchon - kniplinger	Drøhses Hus, Tønder
08.06.19 - 15.03.20	Givet med glad sind - Kunstner- gaven til Sønderjylland	Brundlund Slot, Aabenraa
11.10.19 - 15.03.20	Hans Horn - og den evige krig	Sønderborg Slot
22.11.19 - 18.10.20	Grænseløs Påvirkning - den græn- seløse påvirkning af dansk bygningskultur	Arkæologi Haderslev
28.03.20 - 06.09.20	Medgang og modgang - Udveks- linger mellem dansk og tysk kunst	Kunstmuseet i Tønder & Brundlund Slot, Aabenraa
Arrangementer og aktiviteter		
12.11.19 - 17.03.20	Se Bjerndrupskatten	Arkæologi Haderslev
05.04 2020	Søndagsomvisning: Medgang og modgang - Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst	Brundlund Slot, Aabenraa
05.04 2020	Søndagsomvisning: Medgang og modgang - Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst	Kunstmuseet i Tønder
Foredrag		
17.03 2020	Med arkæologen på arbejde - De store ofringer ved Fæsted og Harreby	Arkæologi Haderslev
19.03 2020	Historie og vin - Sønderjylland siden Genforeningen	Sønderborg Slot
24.03 2020	Tegl som bygningsmateriale - fra Danevirke til det murede byggeri i dag	Arkæologi Haderslev
31.03 2020	Strikkecafé: Dansk og tysk kunst fra 1820-1940	Kulturhistorie Tønder
02.04 2020	Fissegærdet fra Slivsø - fiskeri i stenalderen	Arkæologi Haderslev

Læs mere på www.msj.dk

Bagsiden om forsiden

Grænsespørgsmålet på nødpenge-sedler

Af Klaus Tolstrup Petersen, historiker ved Den Slesvigske Samling

ALLEREDE I BEGYNDELSEN af 1. Verdenskrig opstod der mangel på småpenge enkelte steder i Tyskland. Krigsudgifterne medførte et stigende offentligt forbrug og højere inflation, som fik mønternes metalværdi til at overstige den pålydende værdi. Det betød, at metallet blev mere værd end mønterne, og derfor begyndte folk at hamstre dem. I 1914 og 1915 så de første lokale myndigheder sig nødsaget til at erstatte mønterne med nødpengesedler, til trods for, at der ikke officielt var hjemmel her til. Som krigen skred frem, steg efterspørgslen på sølv og krigsvigtige metaller som kobber og nikkel, og særligt fra 1916 og frem blev nødpengene mere og mere udbredte i Tyskland.

Trykningen af nødpenge blev også en del af propagandamaterialet ved folkeafstemningerne om den dansk-tyske grænse i 1920. Under valgkampen blev der trykt en stor mængde propagandamateriale, og derfor fandt man på at udsmykke nødpengesedlerne med nationale illustrationer. Disse kunne være dansksindede, tysksindede eller neutrale, og på samme seddel optrådte der tit forskellige budskaber.

Et eksempel på en nødpengeseddel med forskellige budskaber er sedlen på forsiden af månedsskriftet. Motivet på sedlens bagside viser grænselandet

mellem Tyskland og Danmark og de to mest kendte forslag til en ny grænse. Det tyske bud på en grænse var den såkaldte Tiedje-linje, der blev foreslået af den tyske regerings sagkyndige Johannes Tiedje og byggede på, at der skulle være lige store mindretal på begge sider af grænsen. Den danske regering arbejdede derimod for en grænse langs den sydligere Clausen-linje. Clausen-linjen var historikeren H.V. Clausens bud på en dansk-tysk sindelagsgrænse, som var udarbejdet på grundlag af års feltstudier.

Der er tale om en seddel fra Tinglev udstedt den 1. april 1920. Afstemningerne var derved afholdt, men begge sider forsøgte stadig at påvirke den endelige beslutning om grænsedragningen. På forsiden af sedlen gøres der opmærksom på, at en folkeafstemning ikke sikrer alles ret. Det understreges på bagsiden ved, at byerne Højer, Tønder og Tinglev fremhæves. Disse stod alle til at blive danske, selv om der her havde været tysk flertal ved afstemningen 10. februar. Budskabet er dog ikke rent tysk. På bagsiden er der således blevet plads til Dannebrog, det slesvigholstenske flag og det tyske kejserflag, ligesom der både er tyske og danske udsagn, der understreger de forskellige syn på grænsedragningen. ■